

ЧЕРНЕНКО О. В.

Київський національний лінгвістичний університет

ПОЛІАСПЕКТНІСТЬ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРОБЛЕМИ: ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ

Статтю присвячено розгляду та аналізу теоретичних засад вивчення конфліктного дискурсу у гуманітарних студіях. Її мета – з'ясувати теоретичний та методологічно-інструментальний апарат дослідження конфлікту як багатоаспектного феномену, який характеризується протидією суб'єктів конфлікту та порушенням принципу комунікативного співробітництва.

Ключові слова: конфліктологія, когнітивно-дискурсивна парадигма, поліаспектність, концептосфера, конфліктний дискурс.

Статья посвящена рассмотрению и анализу теоретических основ изучения конфликтного дискурса в гуманитарных студиях. Ее цель – рассмотреть теоретический, методологический и инструментальный аппарат исследования конфликта как разностороннего феномена, который характеризуется противодействием субъектов конфликта и нарушением принципа коммуникативного сотрудничества.

Ключевые слова: конфликтология, когнитивно-дискурсивная парадигма, полиаспектность, концептосфера, конфликтный дискурс.

The article focuses on the theoretical background of conflict discourse investigation problem. Its goal is to accumulate theoretical, methodological and instrumental potential to investigate conflict as a complex phenomenon. Its main features are the counteraction of conflict discourse participants and breaking of cooperative principle maxims.

Key words: conflictology, cognitive paradigm, discourse, complexity, conceptual system, conflict discourse.

Різноманітність видів, конкретних форм і змісту конфліктів робить їх **предметом** уваги різнобічних галузей знання – від воєнних наук і правознавства до мистецтвознавства, психології і лінгвістики.

Питання виникнення, розгортання та завершення конфліктів, а також способи та прийоми їх конструктивного регулювання вивчає *конфліктологія*, яка сформувалась як зонтична дисципліна, що акумулює наукові знання про конфлікти, накопичені у процесі тривалої еволюції гуманітарних наук. Конфліктна взаємодія вивчалася у суспільно-політичній практиці [1], філософії [2], соціології [3], психології [4; 5], лінгвістиці [6; 7; 8] та інших студіях.

Ці дослідження підготували ґрунт для затвердження основних принципів сучасної конфліктології – визнання конфліктів як закономірної і природної характеристики комунікації, застосування механізмів регулювання конфліктної взаємодії, можливість протікання конфліктів у різноманітних, у тому числі і конструктивних формах; саме

необхідність їх дослідження у сучасному світі й обумовлює **актуальність** даної статті. Її **мета** полягає у виявленні специфіки конфліктного дискурсу як досліджуваного феномену шляхом розгляду теоретичних праць, присвячених вивченню конфлікту.

Аналізу конфліктів приділяли багато уваги ще давні мислителі [9:142–147], які у трактуванні конфлікту спиралися на практичні знання, накопичені людським досвідом і використовували їх як джерело для своїх конфліктологічних ідей. Майже немає розбіжностей між трактуванням конфлікту у повсякденній свідомості та наукових джерелах. В обох сферах поняття “конфлікт” застосовується для позначення широкого спектру явищ неспівробітницького типу мовленнєвої взаємодії, до парадигми якого входять такі поняття як криза, боротьба, суперництво, дискусія, сварка, битва тощо [10:16]. Використовується також поняття “конфлікт” і у метафоричному значенні, як, наприклад, конфлікт природи і цивілізації, героя і натовпу, людини і техніки.

Особливе місце серед інших дисциплін у питанні дослідження конфлікту займають філософія і соціологія. Перші дослідження з тематики конфлікту, що дійшли до нас, відносяться до VII–VI ст. ст. до н. е. У філософських вченнях різних народів завжди знаходили відображення основні принципи побудови міжособистісних стосунків у тому чи іншому суспільстві. Так, європейська філософія була сконцентрована на такому типі відносин, коли протилежності стикаються і дають нову якість; у китайській філософії знайшов відображення процес переходу однієї протилежності в іншу, а індійська зосередилась на типі відносин, коли рівновага протилежностей досягає абсолютного спокою. І ні в одному з цих розвинених філософських світів, на жаль, не поєднались всі три етапи діалектики людської взаємодії – боротьба, взаємний перехід протилежностей і зняття у новій якості внутрішніх і зовнішніх протиріч. Людина не отримала теоретичну зброю побудови доцільно здорового і продуктивного життя, хоч завжди такого життя прагнула [11:89].

Ідея внутрішньої суперечливості, конфліктності суспільної сфери була затверджена в гуманітарних науках наприкінці XIX ст. А. Токвіль, К. Маркс, Г. Зіммель, а згодом К. Боулдінг, Л. Козер та інші теоретики інтерпретували конфлікт як рушійну силу соціальних та політичних процесів – своєрідний важіль, покладений в основу комунікативних,

інтерсуб'єктивних та загалом суспільних змін, перетворень та трансформацій, що визначає характер функціонування того чи іншого аспекту життя соціуму в цілому та його окремих складових [12:146].

Перші цілісні концепції конфлікту з'явилися на рубежі XIX–XX ст. Так, існують теорії так званого “вихідного” та “похідного” конфлікту, започатковані відомими філософами М. Вебером, Р. Дарендорфом та Е. Дюркгеймом, і Т. Парсоном, згідно з якими М. Вебер та Р. Дарендорф визнають конфлікт вихідним моментом соціального аналізу, а Е. Дюркгейм і Т. Парсон спираються на ідею цілісного буття суспільства, з якого і виводять механізм конфлікту [13:134]. В теорії “вихідного” конфлікту конфлікт первинний, він є аксіомою. Все суспільство – від вищої політики до побуту подружжя пронизано конфліктами, тому конфлікт та його природа не потребує пояснень, адже ним пояснюється решта суспільних явищ. Джерелом конфлікту для теорії “похідного” конфлікту виступає неузгодженість між рівнями потреб: потреби організму стикаються з потребами особистості, а ті й інші – з потребами культури і т. д. Тобто, якщо для Р. Дарендорфа суспільство у кожній його точці пронизано конфліктами, кожен його елемент направлений на дезинтеграцію та неузгодженість, що породжує соціальні зміни і примушування одних членів суспільства іншими, то для Т. Парсона суспільство – стійка і добре інтегрована структура, де елементи мають певну функцію і діють у напрямку ціннісної згоди, стійкості й об'єднання.

Акцентування уваги в даних теоріях здійснюється на різні елементи нерозривної понятійної пари *суспільство / конфлікт*. Адже якщо одні вчені сприймали конфлікт як незаперечну даність, яка потребує розробки відповідних теоретико-методологічних і поведінкових стратегій, то інші привертали увагу до можливостей соціуму істотно регламентувати перебіг конфліктної процесуальності, а відтак – до побудови ідеальної моделі суспільства, в межах якої конфлікти виявляться або взагалі неможливими, або ж розвиватимуться за певним цілеспрямованим сценарієм і справлятимуть лише позитивний, креативний та евристичний вплив на суспільно-політичне життя.

Таким чином, якщо модель Т. Парсона акцентує увагу на соціальному *співробітництві*, то модель Р. Дарендорфа – на перманентних *протиріччях, змінах і конфліктах*. Зрештою, обидва компоненти – співробітництво і конфлікт – постійно існують у

суспільному житті в тих чи інших поєднаннях, тому ефективність дослідження конфлікту, ймовірно, зумовлена не стільки вибором між аргументаційними акцентами Т. Парсона чи Р. Дарендорфа, скільки вмілим поєднанням, синтезуванням позицій обох учених.

Якщо узагальнити всі підходи до вивчення конфлікту, то можна виокремити три основні напрями, які в сукупності характеризують таке багатоаспектне явище як конфлікт.

Перший напрям – *емоційно-психологічний*. Він характеризує один з традиційних підходів до сприйняття, вивчення й інтерпретування конфлікту. В його основі – з'ясування природи конфлікту через честолюбство, ворожість, агресивність та інші негативні риси людської натури [14; 15]. Цей підхід виходить з аналізу емоційного стану учасників конфлікту, з бажання пояснити їхні дії переважно природними причинами – страхом, ненавистю, афектами тощо.

Другий напрям – *діалектичний*. Він базується на необхідності виявляти протиріччя в самій сутності явищ і розглядати ці протиріччя як необхідне і здебільшого достатнє джерело руху й змін у суспільстві [16:52].

Третій напрям – *соціально-мотиваційний*. Це найширший і найбільш універсальний дослідницький напрям, репрезентований М. Макіавеллі, Т. Гоббсом, М. Вебером. Його прихильники стверджують, що в основі кожного конфлікту лежить інтерес, а будь-який соціальний конфлікт є насамперед конфліктом інтересів [17:52].

Саме через багатозначність та поліаспектність терміну *conflict / конфлікт* і розмаїття пов'язаних з ним дослідницьких питань мовознавці наразі розглядають широке коло питань, пов'язаних із протиріччями, неузгодженістю, конфліктогенністю мовних та мовленнєвих одиниць. Найбільш поширеними об'єктами аналізу виступають:

– комунікативні невдачі – порушення успішності акту комунікації, збій у спілкуванні через повне або часткове непорозуміння вербалізованого повідомлення партнерами по комунікації [18];

– комунікативні конфлікти – конфлікти комунікативних настанов у діалогічній мовленнєвій взаємодії [19];

– вербальна агресія – форма поведінки, комунікативна стратегія, спрямована на ображення та заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не прагне такого ставлення [20];

– порушення правил мовленнєвої поведінки – дослідження цих правил здійснюється у термінах двох базових теорій: теорії комунікативної співпраці та теорії увічливості [21];

– конфліктний дискурс – цілеспрямована, адресатно-орієнтована, процесуальна і результативна конфліктна мовленнєва взаємодія, що має специфічний характер [22].

Конфліктний дискурс виділяють як окремий тип багато вчених-мовознавців. Його відносять до типу аргументативного дискурсу, виділяють за критерієм загальних настанов і комунікативних принципів як *конфліктний, гармонійний, аргументативний*, досліджують як окремий вид мовленнєвої взаємодії [23].

Основні ознаки конфлікту, за допомогою яких ми визначаємо спілкування як *конфліктне*, найбільш повно, на нашу думку, сформульовані В. С. Третьяковою, яка пропонує таке визначення конфлікту: “конфлікт – це ситуація, у якій відбувається: 1) зіткнення, 2) двох сторін – учасників конфлікту, 3) з приводу розбіжності інтересів, цілей, поглядів, 4) у результаті якого одна з сторін активно і свідомо діє на шкоду іншій (фізично чи вербально), а 5) інша сторона, усвідомлюючи, що вказані дії направлені проти її інтересів, уживає дії у відповідь проти першого учасника”. Таке визначення слугує підтвердженням виділених нами інваріантних ознак конфлікту, таких як:

- суб’єктність – наявність суб’єктів як реальних носіїв конфлікту;
- біполярність – протистояння двох сторін;
- активність протидіючих сторін, яка виражена вербальними та невербальними засобами комунікації.

Це означає, що у конфліктній комунікації реалізується принцип “дія-протидія”, який передбачає наявність двох сторін, і обидві є суб’єктами конфлікту; вони мають бути реальними, а не уявними (як наприклад, конфлікт людини і цивілізації), носіями конфлікту і вести активні вербальні / невербальні дії один проти одного.

Тобто, дискурсивне втілення конфліктної мовленнєвої взаємодії можна охарактеризувати як гострий спосіб розв’язання протиріч вербальними та невербальними засобами, що полягає у протидії суб’єктів конфлікту за допомогою здійснення мовленнєвих дій, які звичайно супроводжуються негативними емоціями і характеризуються порушенням принципу комунікативного співробітництва.

Відтак, саме комплексний характер тлумачення конфліктних чинників соціальної буттєвості дає змогу розраховувати на такий

дослідницько-пропозиційний рівень, якому властиві евристичність, креативність і загалом науково ефективний потенціал. Перспективою подальшого дослідження вважаємо розкриття понятійного апарату опису конфліктного дискурсу, встановлення його структурних та прагматичних ознак, дослідження етапів конфліктного дискурсу в ракурсі їх етнокультурної, когнітивної, гендерної специфіки прояву в англomовному соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. И. Конфликтология. Искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов / Валентин Иванович Андреев. – М.: Народное образование, 1995. – 127 с.
2. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns / J. Habermas. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981. – 534 S.
3. Boulding K. The role of Conflict in the Dynamics of Society / K. Boulding // Current Research on Peace and Violence. – 1986. – Vol. IX, № 3. – P. 98–102.
4. Гришина Н. В. Психология конфликта / Наталья Владимировна Гришина. – СПб.: Питер, 2003. – 464 с.
5. Изард К. Психология эмоций / Кэррол Изард; [пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.
6. Славова Л. Л. Типологія комунікативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Людмила Леонардовна Славова. – К., 2000. – 192 с.
7. Третьякова В. С. Конфликт как феномен языка и речи [Электронный ресурс] / В. С. Третьякова // Библиотечный вестник. – 2006. – № 1. – С. 47. – Режим доступа до журн.: <http://www.virlib.eunnet.net/proceedings/?base>
8. Фролова И. Е. Системные основания определения конфликтного дискурса / И. Е. Фролова // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім В. Н. Каразіна. – 2003. – № 609. – С. 114–119.
9. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социологические исследования. – 1994. – № 5. – С. 142–147.
10. Фадеева Е. В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале совр. англ. яз.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е. В. Фадеева. – К., 2000. – 19 с.
11. Кармин А. С. Конфликтология: [учебн. для студ. высших уч. завед.] / А. С. Кармин, О. В. Аллахвердова. – СПб.: Лань, 1999. – 442 с.
12. Trudgill P. Sociolinguistics. An introduction to language and society / P. Trudgill. – L.: Penguin books, 1983. – 204 p.
13. Анцупов А. Я. Конфликтология: [учебн. для студ. высших уч. завед.] / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М.: Юнити, 1999. – 551 с.
14. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон; [пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2000. – 352 с.
15. Покровская Я. А. Языковые способы отражения эмоциональной агрессии в художественном тексте (на материале английского языка) / Я. А. Покровская // Язык и эмоции. – 1995. – № 1. – С. 232–239.
16. Мироненко П. В. Теоретико-методологічні аспекти конфліктологічної парадигми в Україні / П. В. Мартиненко // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – Вип. 3. – С. 47–61.
17. Wittgenstein L. Philosophical Investigations / L. Wittgenstein. – Oxford: Oxford University Press, 1953. – 236 p.
18. Славова Л. Л. Типологія комунікативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Людмила Леонардовна Славова. – К., 2000. – 192 с.
19. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Георгий Георгиевич Почепцов. – К.: Ваклер, 2001. – 651 с.
20. Байков В. Г. “Агрессия” и “толерантность”: две стороны речевого воздействия / В. Г. Байков // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації. – Харків: Константа, 1996. – С. 11–12.
21. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1994. – 345 p.
22. Фролова И. Е. Системные основания определения конфликтного дискурса / И. Е. Фролова // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім В. Н. Каразіна. – 2003. – № 609. – С. 114–119.
23. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / Алла Дмитриевна Белова. – К.: Логос, 2003. – 304 с.